“Туры сөйләмле җөмләгә синтаксик анализ” дигән темага осталык дәресе.

Автор: Иске Өҗем урта мәктәбенең татар теле һәм әдәбияты укытучысы Хафизова Миләүшә Рәфкать кызы

Максат. Туры сөйләмле җөмләгә синтаксик анализ ясау тәртибе буенча тәҗрибә уртаклашу.

Файдаланылган материал.

Теория: Ф. С. Сафиуллина, М.З. Зәкиев. Хәзерге татар әдәби теле- Казан, “Мәгариф”, 2002, 385 нче бит.

Эзләнүләр һәм табышлар.- Чаллының 52 нче мәктәбе укытучысы Хәсәншинаның эш тәҗрибәсен яктырткан җыентык.

Күнегүләр өчен. Я. Х. Абдрәхимова. Татар теленнән мөстәкыйль эшләү өчен күнегүләр, 7-8 нче сыйныфлар өчен- Казан, “Мәгариф”, 2005, 8-22 нче күнегүләр. 8 нче күнегү.

Уку мәсьәләсе кую.

Туры сөйләмле җөмләгә анализ ясау, мондый җөмләләрне тикшерү моделен төзү.

Уку мәсьәләсен адымлап чишү.

1. Җөмләне бергәләп тикшерү.

“Әйдә, докторга алып барыйм”,- диде ул әтисенә.

Алгоритм буенча эш:

Җөмләне уку
туры сөйләмне табу
монда ничә җөмлә бар- табу
ия- хәбәрләрен табу
хәбәрләргә бәйләп, җөмләләргә сорау кую- баш җөмләне табу
җөмлә төрен билгеләү
бәйләүче чараны табу
схема төзү

Әйдә, докторга алып барыйм- туры сөйләм- беренче җөмлә.
диде ул әтисенә- икенче җөмлә.
Сорауны икенче җөмләдән беренче җөмләгә куеп була: нәрсә диде ул әтисенә?
Беренче җөмлә- иярчен тәмамлык, икенчесе- баш җөмлә.
Бәйләүче чара- *диде* сүзе- баш җөмләнең хәбәре.

Аналитик иярчен тәмамлык җөмләле кушма җөмлә.

Ә иртәгесен ат җиккәндә, “сугышкан” егетләр, авызга тәмәкене кыеклап кыстырып, болай сөйләшәләр:”Ә мин кичә кызмача көе су буена төшкәнмен”. (М. Мәһдиев)

Беренче җөмлә- баш җөмлә

Икенче җөмлә- туры сөйләм- иярчен рәвеш җөмлә

Бәйләүче чара- болай күрсәтү алмашлыгы

1) Баш җөмлә

Болай алмашлыгы

2) Иярчен рәвеш җөмлә

Аналитик иярчен рәвеш җөмләле кушма җөмлә.

Тик шулай да аның күңеленә “Бөтен эшне бозып ташламасын”дигән шик килде.(М. Мәhдиев

Беренче җөмлә- баш җөмлә

Икенче җөмлә- туры сөйләм- иярчен рәвеш җөмлә

Бәйләүче чара- дигән сүзе

1) Баш җөмлә

Дигән сүзе

2) Иярчен аергыч җөмлә

Синтетик иярчен аергыч җөмләле кушма җөмлә.

Бер шагыйрьнең шул хактагы шигыре искә төште:
Үткәннәрне уйлап үкенмәгез,
Онытылсын кылган ялгышлар.
Уфтанулар башны идермәсен:
Алда яшәү, алда тормыш бар...
(М. Маликова)

Беренче җөмлә- баш җөмлә
Икенче җөмлә- туры сөйләм- иярчен тәмамлык җөмлә
Бәйләүче чара- шул хактагы мөнәсәбәтле сүзе

1) Баш җөмлә

Шул хактагы мөнәсәбәтле сүзе

2) Иярчен тәмамлык җөмлә

Аналитик иярчен тәмамлык җөмләле кушма җөмлә.

Анда әйтте Идегәй:
-Үлем белән куркытмаң,
Курка торган уем юк!
(“Идегәй” дастаны)

Беренче җөмлә- баш җөмлә
Икенче җөмлә- туры сөйләм- иярчен тәмамлык җөмлә
Бәйләүче чара- күтәрү интонациясе

1) Баш җөмлә

↑ **Күтәрү интонациясе**

2) Иярчен тәмамлык җөмлә

Аналитик иярчен аергыч җөмләле кушма җөмлә.

Туры сөйләмле җөмлә- иярченле кушма җөмлә

Автор сөйләме- баш җөмлә

Туры сөйләм- иярчен җөмлә. Төрләре:

Иярчен тәмамлык җөмлә. Бәйләүче чаралар: *ди, дип, диләр* сүзләре; мөнәсәбәтле сүзләр; күтәрү интонациясе

Иярчен аергыч җөмлә. Бәйләүче чара: *дигән* сүзе

Иярчен рәвеш Җөмлә. Бәйләүче чара: *болай, шулай* алмашлыклары; *дип* сүзе